

SZENDREY JÚLIA EGY ISMERETLEN LEVELÉRŐL.

AZ ALÁBBIKBAN alkalmunk van közölni Szendrey Júliának egy ismeretlen, 1862 aug. 15-én kelt levelét. Ennek kapcsán szabad legyen két szerény észrevételt elmondanunk. Az első bibliografiai természetű s a szóban forgó levél történetére vonatkozik. Második megjegyzésünk a levél tartalmához fűződik s újabb sugárt vet Petőfi Zoltán életrajzára. Végeredményben mindkét megjegyzésünk, ha vékony szállal is, de összefüggésben áll a Júlia-problémával, annak legutóbb történt élénk tárgyalásával.

Alig két éve s ezért még friss emlékezetben él a Júlia-probléma legutóbbi felmerülése és vitatása. A szaktudomány és közönség egyaránt buzgón kivette belőle a maga részét. Okot és alkalmat adott rá a Mikes Lajos és Kocsis László összeállításában és feldolgozásában megjelent érdekes, nyomdatechnikailag is nagyon szépen, sőt díszesen kiállított mű: *Szendrey Júlia. Ismeretlen naplója, levelei és halálos ágyán tett vallomása*. Bethlen Margit grófnő előszavával. Budapest, 1930. E mű célja és rendeltetése bevallottan és tudatosan pörújítás volt. Pörújítás a Júlia-kérdésben, felderíteni a Szendrey Júlia életrajzának homályos, meg nem értett vagy éppen ellentétesen magyarázott pontjait s rehabilitálni Szendrey Júliát a rá kimondott igazságtalan vagy igazságtalannak vélt elmarasztaló ítélettel szemben. Evégből a szerkesztők közzétették kiadványukban mindazokat a Júliától származó vagy Júliára vonatkozó emberi okmányokat, amelyeknek a per újra felvételében és az új, igazságos és felmentő ítélet meghozatalára fontossága lehetett. Az irodalomtörténeti kritika hálával és teljes elismeréssel vette tudomásul a mű szerkesztő-szerzőinek úgy nemes szándékát, mint az eddig ismeretlen, becses és érdekes iratok szerencsés felkutatását és érezhető szeretettel és lelkesedéssel történt közzétételét. De ugyanakkor határozottan kifogásolta a becses anyag közlésének módszertelen zavarosságát. A műnek, mint pörújítást sürgető iratnak természetesen van okmánytára. De ez az okmánytár részben nem teljes, részben ismételt, tehát a kellesténél többet ad. Az ismeretlen iratok mellett közöl nyomtatásban már többször megjelent, ismert dolgokat is, ami elvégre nem hiba. De az már hiba, hogy a közölt anyag nincs gondosan csoportosítva s hogy az okmánytárban nem lelhető fel valamennyi ismeretlen irat. Sokat közöltek ugyanis a mű feldolgozó, kifejtő részében használtak fel és olvasztottak be a szerzők s az okmánytárból kihagyták. De nem következe-

tesen. Másokat ugyanis itt is, ott is, a kifejtő részben és az okmánytárban is közöltek. Ennek következtében a különben becses és érdekes perújítást sürgető és arra készítő anyag áttekintése nehézkes, zavaros.

Az az ismét csak elismerést érdemlő törekvésük azonban világosan kitetszik és fölismerhető, hogy kiadjanak, felhasználjanak minden anyagot, ami ismeretlen, ami a rehabilitációt csak távolról is előmozdíthatja. Éppen ezért csodálkoztunk azon, hogy a szóban forgó, Szendrey Júlia-írta levelet nem vették fel gyűjteményükbe. Mert felvehették volna, hiszen teljességre törekedtek. És felvehették volna azért is, mert ez a levél nyomtatásban egyik kolozsvári napilap hasábjain még 1925-ben megjelent ugyan, de mégis ismeretlennek vehető.

Az erdélyi magyar napilapokban a közhatalom változása óta ugyanis számos olyan közlemény jelent meg, amelyik más viszonyok között szakfolyóiratban, tudományos közlönyben lát napvilágot. Megfelelő folyóirat és tudományos közlöny teljes hiányában vagy nagy szűkeben az erdélyi kutató és tudós még ma is gyakran rá van utalva, hogy dolgozatát, noha annak értéke sokkal több, mint a napilapok huszonnégyórás igénye, napilapban adja ki. E közleményekről — sajnos — nincs, nem készül bibliográfia. Míg pl. az Irodalomtörténet, Pintér Jenő kitűnő folyóirata, feljegyzi a magyarországi lapok irodalomtörténeti vonatkozású mégoly rövid közleményét is, az erdélyi lapoknak sokszor viszonylag fontosabb cikkeit senki sem szedte és szedi jegyzékbe. Így azok, a huszonnégy óra elmulván, feledésbe mennek. Még mi magunk se tudunk róla. Annál kevésbé kívánhatjuk, hogy a budapesti körök tartsák emlékezetben. E körülmény menti, de fel nem menti a szakembert, ha nincs tudomása valamely erdélyi napilapban megjelent olyan közleményről, amelyik hozzátartozik tárgyalt problémájához, problémájának anyagához.

Meg vagyok győződve arról, hogy Mikesék e nyomtatásban egyszer már megjelent, de az említettem körülmények miatt mégis ismeretlennek tekinthető — tudtommal azóta is senkitől és sehol nem említett — levelet, ha tudnak róla (pedig nekik tudniok kellett volna), felveszik gyűjteményükbe s a levél azóta már ismert volna. Minthogy nem így történt s mivel másfelől a levél érdekes, közlöm szószerint a következőkben :

Pest, aug. 15. 862.

Édes Kelemen!

Legelőször is fogadja köszönetemet, hogy ígéretét oly hamar beváltá s levelével korábban, mint reméltem, megörvendeztetett, még pedig oly érdekes és mulattató levéllel, hogy már alig várom, hogy több ilyen részletes és kimerítő tudósítást kapjak csákói életükről. Higyje el nekem, igen-igen jól esik azon fiúi bizalmasság, mellyel örömeiket és viszontagságait velem közli. Apró örömek és apró viszontagságok! boldogok, míg csak ennyiből áll egész életök! Úgy-e, édes Kelemen, nem utasítja vissza újabb kérésemet s minél

előbb s azután minél többször örvendeztet meg ismét az elsőhöz egészen hasonló közlésekkel és tudósításokkal. Nemcsak megnyugtatómra fog szolgálni Zoltánt illetőleg, hanem valóságos élvezetet fog szerezni. Csak minél hosszabban és kimerítőbben! Számolok reá.

Ami azon kellemetlenségeket illeti, miknek a leányok kiméletlensége és zsarnokoskodása miatt ki vannak téve, legjobb, ha nem sokat törődnek vele; nem annyira rossz szívből és gazdagságuk vagy házikisasszonyságuk gögjéből ered az, mintsem azon előttük új s eddig alig élvezett szerencse tudatából, hogy egyszerre két szolgálatkész lovag áll rendelkezésükre, kik — mint bizonyára meg vannak felőle győződve — már t. i. ők — minden percben készek életüket és vérüket áldozni és akiket egy új intézőkkel a porig alázhathatnak s egy tekintetökkel az egekig magasztalhatnak. Hja, édes Kelemen, már ezt meg kell szoknia; mert a férfiak született rabszolgái a nőknek; már mi legalább ezt hisszük; s minél fiatalabbak és tapasztalatlanabbak vagyunk, annál inkább bízunk hatalmunkban, és gyakoroljuk, ha van ki fölött. Tehát csak tűrjenek és szenvedjenek békével, adják meg magokat, miután segíteni nem lehet a bajon. Újabb szenvedéseik adatait és részletezéseit türelmetlenül várom.

Kérem, édes jó Kelemen, fogja Zoltánt is naponként a tanulásra, hogy ki ne gőzölögjön minden tudomány a fejéből, mit szegény bátyja annyi fáradsággal öntött belé.

Már nem írok többet, mert a fejem igen fáj, amiért is egyik hibát a másik után csinálom;¹ már pedig nem akarok rossz példát mutatni a fiatalságnak.

Isten áldja meg, édes Kelemen! Ajánlom újólá Zoltánt szeretetébe és figyelmébe, amiért is maradok lekötözöttje
H. Á.-né.

Az összehajtott és pecséttel lezárt levélpapíron kívül a cím egyszerűen ennyi: Kelemennek.

Ki az a Kelemen? Senki más, mint Óvári Kelemen (sz. 1844., megh. 1925.), utóbb 1872-től a kolozsvári egyetemnek hosszú évtizedeken át szeretett és becsült tanára, a magyar jogtörténetnek jeles művelője, kit ezen érdeméért az Akadémia 1892-ben levelező taggá választott s bár székét soha el nem foglalta, emlékét kegyeletes méltatással nemrégiben újította föl egyik kiváló tanítványa, Kolozsvári Bálint budapesti egyet. tanár és akadémiai r. tag.

És hogyan jutott Óvári Kelemen ahhoz, hogy Horvát Árpádné, a Petőfi Zoltán anyja levelet írjon neki? Ennek megértéséhez tudnunk kell, hogy Óvári Kelemennek a testvérbátyja, Óvári József (1839—1880), a későbbi pozsonyi gimn. r. és akadémiai magántanár ez időben,

¹A levélben három szó át van húzva s egyéb javítás is fordul elő.

1859—61-ben, a Horvát Árpád családjában házitanító volt, Petőfi Zoltán is tanítványai közé tartozott. Petőfi Zoltán ugyanis a II—IV. gimn. osztályokat mint magántanuló végezte és pedig folyton fokozódó szép eredménnyel. A negyedik osztályban minden tárgyból kitűnőre vizsgázik. «Ha nem lenne magántanuló, ő lenne az első» — mondja életrajzírója.¹ Ezekben az években volt Óvári József a Szendrey Júlia gyermekeinek házitanítója. S mint az említett adatból is látszik, feladatát lelkiismeretesen és szép eredménnyel teljesítette. Hálából és elismerésül lelkiismeretes működéséért Szendrey Júlia Óvári Józsefet, aki Wiche családnevét testvérével együtt csak évek múltán magyarosította meg Óvárira, a Geist-családdhoz juttatta be nevelőnek Csákóra. Nyilván sógorának, a Geist-családtól szeretett és becsült Petőfi Istvánnak a támogatásával, aki 1858 óta állt a Geist-család szolgálatában mint gazdatiszt. Ide, Csákóra, a nagybácsihoz, Petőfi Istvánhoz került 1862 nyarán most még csak mint vakációzó diák Petőfi Zoltán is. A tavalyi tanító és tanítvány ismét együtt voltak s az édesanya és a Petőfi István kérésére alkalomadtán itt is folyt az együtt tanulás, illetőleg a tanítás.

Történt, hogy 1862 nyarán Wiche-Óvári Józsefnek egyidőre Csákóról valami okból távoznia kellett. Szabadságot kért és kapott Geistéktől. Szabadságidejére helyettesül testvéröccsét, Wiche-Óvári Kelement kérte föl. És Óvári Kelemen, akit bátyja révén Szendrey Júlia, úgylátszik, még abból az időből ismert, amikor József a Horvát-családban tanítószkodott, Zoltánnál is helyettesítette bátyját. Együtt vakációztak, együtt tanultak. «Ha künn nincs dolgom : Kelemennel a görögöt tanulom»² — írja ez időben Zoltán anyjának. Az édesanya arra is felkérte Óvári Kelement, hogy Zoltánról, tanulásáról és magaviseletéről minél gyakrabban értesítse. Óvári Kelemen teljesítette az édesanya kívánságát. A közölt levél egy ilyen értesítésre küldött válasz.

A levél soraiból mindenekelőtt kitetszik az édesanya gondja és aggódo szeretete gyermeke iránt. Ez aggodalmaskodó és gondoskodó édesanyai vigyázásra nagyon is szükség volt, mert Zoltán tanulói pályája nagy kilengéseket mutatott már eddig is. Míg nyilvános tanuló volt, gyengén tanult. Mint magántanuló azonban az otthoni felügyelet hatása és a Wiche József vezetése alatt, szép eredménnyel. Ismét nyilvános tanulóként folytatva tanulmányait, megint csak *elégséges* bizonyítványt kapott. Még csak tizennégy éves s íme máris sértett, sérelmet szenvedő gavallér. Érthető hát, hogy Szendrey Júlia, az édesanya kérve-kéri Kelement, hogy fogja Zoltánt is naponként tanulásra, hogy ki ne gőzölgjön minden tudomány fejéből, mit annyi fáradsággal lehetett beléönteni.³

Az édesanya szeretete e levél tanúsága szerint bölcs tapintattal

¹ Déri Gyula : Petőfi Zoltán. Petőfi könyvtár. XV. 56. l.

² Déri Gyula i. m. 61 l.

³ Dr. Óvári Elemérnek, az Óvári Kelemen fiának, atyjától nyert emlékezése szerint is Zoltán nem nagyon szerette a tanulást, figyelmét és érdeklődését szivesebben más dolgokra fordította.

párosul. Óvári Kelemen, a Zoltánt is tanító és nevelő ifjú ekkor alig tizennyolcéves, csak négy évvel idősebb, mint Zoltán, a növendék. A már régebről ismerős, korra nézve sem nagyon különböző két ifjú között a tanuláson kívül pajtáság, barátság fejlődött ki, a tanító és tanítvány viszonya megszűnt s egyformán lovaggá avatta őket sihederes önérzetük és nagyzólo fontoskodásuk. S lovagi minőségben a Geistleányoktól szörnyű sérelemben lehetett részük, mert íme maga a tanító úr szükségesnek tartotta a nagy és közös sérelmet elpanaszolni az édesanyának. És az édesanya — bölcs tapintattal — rendreutasító figyelmeztetés helyett úgy válaszol a sértett lovagoknak, mintha az eset valóban fontos volna, de amellyel szemben a férfiak általában — tehát nemcsak ők, a két duzzogó ifjú gavallér — tehetetlenek. Tanulság: Tehát csak tűrjenek (a címzett és Zoltán) és szenvedjenek békével, adják meg magukat, mivel segíteni nem lehet a bajon. És mindenek felett tanuljanak. Egyébként — írja a komolyság hangján az édesanya — «újabb szenvedéseik adatait és részletezését türelmetlenül várom». Így az *ügy* fontossága, a sérelem nagysága és jogossága elismertetik, a nevelő úr buzgó értesítése méltánylásban részesül, nagyzólo önérzete csorbát senkinek nem szenved. De az adott esetben s ha még adódnék is elő hasonló — nem lehet egyebet tenni — bele kell nyugodni és — tanulni kell mindenekfelett! E sorok bölcs humora leforrázóan kijózanító, fölényes életbölcessége megnyugtató anélkül, hogy az ifjak, akár a tanítvány, akár a nevelő úr, bármi tekintetben tovább duzzoghatnának sértett önérzetükben.

A levél tartalmilag ezek szerint egy ú. n. kényes pedagógiai esetnek a szeretettel teljes, tapintatos és bölcs elintézése és céltudatos megoldása annyi ízléssel, olyan finom humorral és írói helyes érzéssel, hogy önmagában s érdekes és értékes olvasmány.¹

De érdekes és értékes főként azért, mert az az édesanya, ki e levelet írta, Szendrey Júlia, a Petőfi Zoltán anyja, aki ekkor ugyan Horvát Árpád egyetemi tanárnak a felesége, de aki egykor Petőfi Sándornak volt a Juliskája, hitvese. Ennek következtében a levél adat és újabb bizonyíték a Júlia-problémának egyik, egyébként elég világosan látott és általában igazságosan megítélt ágához.

¹ Közbenjárásomra és Óvári Elemér úr szivességéből a levél ma a Petőfi-ház tulajdonában és ereklyéi közt van.

(Vége következik.)

Kristóf György.